

Z VĚDECKÉHO ŽIVOTA

Zpráva z konference Právní jednání a odpovědnost právnických osob po rekodifikaci českého soukromého práva

V pátek 24. května letošního roku hostila Právnická fakulta UK konferenci *Právní jednání a odpovědnost právnických osob po rekodifikaci českého soukromého práva*, organizovanou jako společný projekt tří hlavních programů PROGRES, které jsou řešeny na této fakultě (programy Q02, Q03 a Q04). Konference se zúčastnilo přes 80 účastníků, mezi nimiž byli zástupci všech právnických fakult v ČR a nechyběli ani účastníci z Právnické fakulty Univerzity Komenského v Bratislavě či Právnické fakulty Trnavské univerzity v Trnavě. O konferenci pak projevíli zájem nejen právní vědci z akademické sféry, ale také široká řada praktikujících právníků, zejména advokátů. Mezi účastníky byli taktéž hojně zastoupeni studenti doktorského studia prakticky ze všech právnických fakult v ČR.

Za pozornost konference stála nejen díky kvalitě tématu i pozvaných řečníků, ale také díky průkopnické organizační podobě, která slibovala živé odborné diskuze. Tu je vhodné hned zpočátku vysvětlit: Konference obrátila „naruby“ tradiční průběh, kdy řečníci přednesou příspěvky na své téma a ty v následujících měsících přetaví v sadu samostatných textů, které utvoří konferenční sborník. Zde však nejprve vznikla kniha, a sice loni vydaná kolektivní monografie *Právní jednání a odpovědnost právnických osob po rekodifikaci českého soukromého práva* z pera autorského kolektivu vedeného *doc. JUDr. Karlem Beranem, Ph.D.*,¹ (dále jen „monografie“). Stejnojmenná konference následovala až poté a kladla si za cíl kriticky zhodnotit a reflektovat závěry knihy. Tomuto účelu pak odpovídal i specifický, otevřený a výrazně diskuzní formát konference. Ta byla rozdělena do celkem sedmi tematických bloků, každý z nich byl věnován jedné či několika kapitolám monografie a promluvil v něm v rámci panelu jeden hlavní řečník reagující na příslušnou kapitolu, poté zaznělo několik předem přihlášených diskuzních příspěvků dalších panelistů a popřípadě i další krátké diskuzní příspěvky z pléna. Na závěr pak vždy dostal autor kapitoly prostor pro vlastní shrnutí a reakci.

Konferenci, jejímž hlavním organizátorem byl *doc. Beran*, oficiálně zahájil *prof. JUDr. PhDr. Michal Tomášek, DrSc.*, proděkan PF UK pro vědu, výzkum a ediční činnost a koordinátor programu PROGRES Q02, který ocenil mezioborový charakter konference a popřál jí zdárný průběh. Z obdobné pozice se k tomuto přání později se svou zdravící připojili i koordinátoři dalších programů, v jejichž rámci byla konference organizována, tedy *prof. JUDr. Aleš Gerloch, CSc.*, prorektor UK pro akademické kvalifikace a koordinátor programu PROGRES Q04, a *prof. JUDr. Jan Dvořák, CSc.*, proděkan PF UK pro státní rigorózní zkoušky, habilitační a jmenovací řízení a koordinátor programu PROGRES Q03.

Vlastní konferenční rozpravu otevřel tematický blok věnovaný *způsobilosti právnické osoby „právně jednat“ a „právně odpovídat“*, který reagoval na úvodní kapitoly monografie,

¹ Viz BERAN, Karel – ČECH, Petr – DVOŘÁK, Bohumil – ELISCHER, David – HRÁDEK, Jiří – JANEČEK, Václav – KÜHN, Zdeněk – NOVOTNÁ KRTOUŠOVÁ, Lucie – ONDŘEJEK, Pavel. *Právní jednání a odpovědnost právnických osob po rekodifikaci českého soukromého práva*. Praha: Wolters Kluwer, 2018.

v nichž *doc. Beran* vysvětluje, že pro právní jednání i pro právní odpovědnost právnické osoby, která obecně představuje „personifikovanou jednotu zájmů“, je nezbytné, aby jí byl přičítán „cizí“ rozum a vůle. Úvodní příspěvek navazující na tyto kapitoly přednesl jako osoba nejpovolanější k uvádění diskuze o právním stavu po civilní rekonstrukci *prof. Dr. JUDr. Karel Eliáš*, který aktuálně působí na Trnavské univerzitě v Trnavě. Shrnul východiska právní úpravy právnických osob v občanském zákoníku, jenž má jinak, jak upozornil, antropocentrickou povahu, a vzpomněl pak i na průběh jednání o podobě této právní úpravy. Vyslovil se k zásadním otázkám spojeným s jednáním a odpovědností právnických osob, které akademickou obec rozdělují a které se konferenčními diskuzemi i později táhly jako červená nit. Konkrétně se jednalo o otázku, zda právnické osoby mají vlastní rozum a vůli (*prof. Eliáš* se shoduje s *doc. Beranem* v jeho vyjádření o personifikované jednotě zájmů a má za to, že právnické osoby samostatným rozumem a vůlí nadány nejsou) a o jaký druh zastoupení v současnosti jde při jednání za právnické osoby (*prof. Eliáš* nesouhlasí s názory o zastoupení *sui generis*). Uzavřel pak svůj příspěvek s odkazem na *Antonína Randu* tezí, která též i v pozdější debatě rezonovala, a sice že právnická osoba nemůže vůbec jednat jinak než zástupci a musí, má-li z těchto jednání zisk, nést i škodu. V navazující živé debatě *doc. JUDr. Ondřej Frinta, Ph.D.*, ocenil i v reakci na aktuální legislativní návrh týkající se zákonného přechodu dluhů nezletilých na zákonného zástupce obecnou důležitost v monografii vyslovené teze, že je absurdní vznik takového subjektu, který je oprávněn, avšak neodpovídá. Debatu se pak zaměřila především na tradiční spor mezi dvěma pojetími právnických osob, a sice teorií fikce a teorií reality. Jako zastávce první z uvedených teorií vystoupil vedle autora kapitoly *doc. Berana* také *JUDr. Vlastimil Pihera, Ph.D.*, z Ústavu státu a práva AV ČR, který zareagoval na otázku prolínající se několika kapitolami monografie, zda je právnické osoby možné považovat za svéprávné. Podle něj tato otázka v podstatě nedává smysl, neboť o svéprávnosti či nesvéprávnosti můžeme hovořit pouze tam, kde existuje samostatné jednání určité osoby a právo řeší, zda tomuto jednání přiznat právní relevanci, či nikoliv. To však není případ právnických osob, které vlastní vůli, a tedy ani jednání, vůbec nemají. Za teorii reality se poté naopak přimluvil *JUDr. Petr Čech, Ph.D., LL.M.*, podle něž se mnohdy vůle a vědomí právnické osoby mohou fakticky lišit od vůle a vědomí jejích zástupců. Debatu uzavřela předsedkyně panelu *doc. JUDr. Kateřina Ronovská, Ph.D.*, působící na Právnické fakultě Masarykovy univerzity v Brně, poukazem na to, že právní praxe si někdy umí poradit bez ohledu na to, jakému útvaru vlastně právo přiznává právní subjektivitu, jak ukazuje třeba funkční pojetí podniku Soudním dvorem EU.

Druhý konferenční blok nazvaný *Působení základních práv na právní vztahy právnických osob* reagoval na stejnojmennou kapitolu monografie, jejímž autorem byl *JUDr. Pavel Ondřejek, Ph.D.* Hlavního příspěvku se ujal *JUDr. Martin Hapla, Ph.D.*, z katedry právní teorie Právnické fakulty Masarykovy univerzity v Brně, který ukázal, že z hlediska různých etických teorií, jako je např. utilitarismus *J. S. Milla*, ale i některé teorie vycházející z kantovské etiky, lze zdůvodnit závěr, že právnické osoby jsou nadány určitými morálními právy. Současně se však s *JUDr. Ondřejkem* ztotožňuje ve zdrženlivém pohledu na přiznávání pozitivizovaných základních práv právnickým osobám, neboť obecně platí, že s expanzí základních práv se paradoxně stává těžším tato práva uhájit. Do debaty poté přispěl předseda panelu *JUDr. Michal Šejvl, Ph.D.*, z Ústavu státu a práva AV ČR, který podpořil názor o existenci morálních práv právnických osob tím, že tyto jsou nadány samostatnou vůlí odlišnou od vůle jejích členů, což prokazuje mimo jiné tzv. diskurzivní

paradox *C. Lista* a *P. Pettita*. *Doc. Beran* poté upozornil, že s ohledem na heteronomně stanovená pravidla tvorby vůle právnických osob má tato vůle přeci jen odlišný charakter od „autonomie“ vůle lidské. S praktickým důrazem pak advokát *JUDr. Jakub Kříž, Ph.D.*, poukázal na důvody, které nás vedou k tomu, abychom právnickým osobám přiznávali i ústavně zakotvená základní práva, zejména na skutečnost, že zásahy do práv právnických osob se promítají do práv jejich členů. Debatu uzavřel autor výchozí kapitoly *JUDr. Ondřejek* s tím, že přiznání pozitivizovaných základních práv právnickým osobám nakonec náleží do diskrece ústavodárce, v českém případě je pak dovozeno hlavně judikaturou.

Následovaly dva bloky, do nichž se nejvýrazněji zapojili řečníci specializovaní na obchodní právo. První z těchto bloků se zaměřil na pro praxi zásadní téma *podnikatelského uvážení a odpovědnosti členů statutárních orgánů právnických osob* a reagoval na kapitulu monografie sepsanou *Mgr. Lucií Novotnou Krtoušovou, Ph.D.*, v níž autorka hájila názor (byť při vědomí, že je menšinový), že porušení péče řádného hospodáře ve smyslu § 159 odst. 1 občanského zákoníku představuje porušení zákonné povinnosti a zakládá tak subjektivní odpovědnost, a zabývala se tím, jak do takto vymezeného odpovědnostního konceptu vstupuje pravidlo podnikatelského úsudku dle § 51 zákona o obchodních korporacích. Hlavní příspěvek v rámci panelu přednesl specialista na obchodní právo *doc. JUDr. Bohumil Havel, Ph.D.*, z Ústavu státu a práva AV ČR. Ten upozornil na to, že povinnost loajality, která je součástí péče řádného hospodáře, může mít odlišný obsah v různých okamžicích v „životě“ právnické osoby, například v době, kdy se jedná o zdravou společnost a v době, kdy je společnost před úpadkem. Dále otevřel problematiku a aktuální otázku, jak posuzovat odpovědnost členů volených orgánů právnické osoby ve stále častějších situacích, kdy přesunou část svého rozhodování na umělou inteligenci. Nakonec se zabýval vzájemným vztahem obecné péče řádného hospodáře dle občanského zákoníku a pravidla podnikatelského úsudku („*business judgement rule*“), který představuje její určitou modifikaci stanovenou zákonem o obchodních korporacích – dospěl k závěru, že pravidlo podnikatelského úsudku sice dílem chrání členy volených orgánů obchodních korporací před ex post posouzením deformovaným mnohdy tzv. klamem zpětného pohledu („*hindsight Bias*“), nepředstavuje však snížení standardu péče oproti péči řádného hospodáře. V následující debatě se nejprve *JUDr. Lucie Josková, Ph.D. LL.M.*, pokusila vymezit pravidlo podnikatelského úsudku přesnějším způsobem, než jak to učinil zákonodárce, a poté se rozvinula vůbec neaktivnější debata v průběhu konference, která se týkala otázky, jakých osob a jakých kategorií rozhodnutí se vlastně pravidlo podnikatelského úsudku týká (je kupříkladu možné, že by se vztahovalo na rozhodování statutárního orgánu bytového družstva, nikoliv však už statutárního orgánu SVJ?). Do této debaty se zapojili *doc. Ronovská, JUDr. Ing. Aleš Borkovec, Ph.D.*, *JUDr. Josková, JUDr. Robert Pelikán, Ph.D.*, *JUDr. Jan Lasák, Ph.D. LL.M.*, z Právnické fakulty Masarykovy univerzity v Brně, předsedkyně panelu *prof. JUDr. Stanislava Černá, CSc.*, a konečně i autorka kapitoly *dr. Novotná Krtoušová*.

Další panel reagoval na kapitulu monografie nazvanou *Jednání člena statutárního orgánu právnické osoby jako zastoupení sui generis*, jejímž autorem je *JUDr. Čech*, který zde hájil názor, že na zastoupení právnické osoby jejím statutárním orgánem nelze vztahovat zákonná pravidla smluvního, ani zákonného zastoupení, neboť se jedná o specifický typ zastoupení svého druhu. Diskuzi v panelu řídila jeho předsedkyně *doc. JUDr. Michaela Hendrychová Zuklínová, CSc.*, a hlavní referát přednesl *JUDr. Pelikán* z katedry obchod-

ního práva právnické fakulty UK. Ten výše uvedený názor *JUDr. Čecha* podpořil další argumentací: Zdůraznil, že ratio odlišení mezi zákonným a smluvním zastoupením spočívá v tom, zda existuje vůle zastoupeného, která by mohla korigovat vůli zástupce (tak tomu je v případě smluvního zastoupení), nebo zda taková vůle zastoupeného chybí (jako u zastoupení zákonného). Zastoupení právnické osoby v tomto ohledu stojí na půl cesty, a lze se tak ztotožnit s názorem, že je nelze považovat za smluvní ani zákonné zastoupení. *JUDr. Kateřina Eichlerová, Ph.D.*, se následně ve svém diskuzním příspěvku zaměřila na jinou část rozebírané kapitoly a polemizovala s judikaturou Nejvyššího soudu, která zapovídá společné jednání člena statutárního orgánu a prokuristy jako zapsaný způsob jednání společnosti navenek – tuto judikaturu naopak v reakci na to obhajoval autor kapitoly *JUDr. Čech*. Do diskuze se zapojili též *doc. JUDr. Radim Boháč, Ph.D.*, a *JUDr. Bohumil Dvořák, Ph.D., LL.M.*, kteří poukázali na úpravu jednání za právnické osoby v procesních předpisech.

Odpolední část konference zahájil blok označený *Co lze přičítat právnickým osobám z titulu subjektivní a objektivní odpovědnosti?*, který reflektoval kapitoly monografie sepsané *doc. JUDr. PhDr. Davidem Elischerem, Ph.D.*, a *JUDr. Jiřím Hrádkem, Ph.D., LL.M.* Svým referátem tento blok uvedl *JUDr. Petr Vojtek*, soudce Nejvyššího soudu ČR a odborník, který se dlouhodobě a systematicky věnuje odpovědnosti za škodu. Nejprve podrobně analyzoval současnou zákonnou úpravu jednotlivých typů občanskoprávní odpovědnosti (respektive slovy zákona „povinnosti nahradit újmu“) a v souvislosti s odpovědností právnických osob pak tematizoval jednak otázku, zda má být v případě subjektivní odpovědnosti na zavinění, resp. nedbalost, nahlíženo subjektivně, či objektivně, tj. zda lze brát v potaz poměry a vědomosti konkrétní jednající osoby, a dále pak otázku odpovědnosti za počínání tzv. pomocných osob, tj. osob, které právnická osoba užila ke svému jednání. Upozornil na skutečnost, že současně znění občanského zákoníku na rozdíl od předchozí úpravy výslovně nevylučuje možnost, že pomocník (kterým může být například zaměstnanec) bude sám za škodu způsobenou při jednání za právnickou osobu odpovídat souběžně s touto právnickou osobou. Je však otázkou, zda vyloučení takové odpovědnosti pomocníka nedovodit výkladem. Poslední zmíněný závěr vyvolal řadu polemických reakcí: Předseda panelu *doc. Beran* vyjádřil názor, že v okamžiku, kdy v rekodifikovaném českém civilním právu nenacházíme obdobu ustanovení § 420 odst. 2 občanského zákoníku z roku 1964, je otázkou, z čeho vyvodit vyloučení odpovědnosti pomocníka, a poukázal na německou úpravu, v níž pomocník samostatně odpovídá za způsobenou škodu souběžně s osobou, v jejíž prospěch jednal. *Doc. JUDr. Filip Melzer, LL.M. Ph.D.*, z Právnické fakulty univerzity Palackého v Olomouci připomněl, že vyloučení samostatné odpovědnosti pomocníka při přijímání nové úpravy nevypadlo z textu zákona nezáměrně, zamyslel se však nad tím, zda by v případě pomocníků – zaměstnanců nebylo možné na základě hodnotových důvodů dotvořit právo a analogicky aplikovat pracovníprávní úpravu limitující odpovědnost 4,5násobkem průměrného výdělku zaměstnance. *JUDr. Čech* doplnil tuto diskuzi úvahou o odpovědnosti jednatele společnosti s ručením omezeným v pozici pomocníka, *Mgr. Luboš Brim* z Právnické fakulty Masarykovy univerzity v Brně pak o odpovědnosti zaměstnanců orgánů veřejné moci jako pomocníků. Do diskuze o objektivním a subjektivním standardu zavinění se pak zapojili advokát *doc. JUDr. Tomáš Doležal, Ph.D., LL.M.*, *JUDr. Petr Šustek, Ph.D.*, *JUDr. Bc. Václav Janeček, Ph.D., M.St.*, jakož i autoři kapitoly *doc. Elischer* a *JUDr. Hrádek*.

Předposlední panel konference, jehož předsedou byl *prof. JUDr. Jiří Jelínek, CSc.*, přenesl pozornost k oblasti veřejného práva, a konkrétně k otázce *odpovědnosti právnických osob za veřejnoprávní delikt*. Autorem stejnojmenné výchozí kapitoly monografie byl *prof. JUDr. Zdeněk Kühn, Ph.D., LL.M., S.J.D.*, který se věnoval historickému vývoji administrativně právní odpovědnosti právnických osob a změně, kterou v této oblasti nově přinesl zákon č. 250/2016 Sb., o odpovědnosti za přestupky a řízení o nich. V hlavním referátu na tuto kapitolu navázala vedoucí katedry správního práva a správní vědy Právnické fakulty UK *doc. JUDr. Helena Prášková, CSc.*, která poukázala jednak na skutečnost, že stále nedošlo k reformě zvláštní části přestupkového práva, a dále na relativitu hranic mezi trestní a správní represí, posilovanou judikaturou Evropského soudu pro lidská práva k tzv. trestním obviněním. Povšimla si též procesu postupného rozšiřování správní represe, který je v kontextu přestupkové odpovědnosti právnických osob nutno vnímat v kontextu skutečnosti, že mnohdy jde o odpovědnost objektivní. Pro tuto objektivní odpovědnost právnických osob je také problematická koncepce přičitatelnosti jednání, která byla novou přestupkovou úpravou dílem převzata ze zákona o trestní odpovědnosti právnických osob. V debatě na tento příspěvek reagovali *prof. JUDr. Richard Pomahač, CSc.*, s úvahou o odpovědnost veřejnoprávních osob za veřejnoprávní delikt a *JUDr. Ing. Josef Staša, CSc.*, se zamyšlením o otázce oprávněného recipienta úkonu správního orgánu učiněného vůči právnické osobě. *JUDr. Vladimír Pelc, Ph.D.*, následně podrobil kritice názor prezentovaný v minulosti státním zastupitelstvím, podle něhož má trestní odpovědnost právnických osob objektivní charakter. *Mgr. Pavel Švásta, Ph.D.*, se na závěr vyjádřil k otázce liberace právnické osoby za spáchání veřejnoprávního deliktu a konstatoval, že její podmínky formulovala judikatura Nejvyššího správního soudu vcelku úzce, na což souhlasně reagoval i autor kapitoly *prof. Kühn*.

Konferenci zakončil panel řízený předsedkyní *JUDr. Katarzynou Žák Krzyžankovou, Ph.D.*, který reagoval na provokativní teze vyjádřené v kapitole monografie sepsané *JUDr. Janečkem* nazvané *Odpovědnost a závázanost právnických osob*, jež k akademické diskuzi přímo vybízí: *JUDr. Bc. Václav Janeček, Ph.D., M.St.*, zde za použití terminologie, kterou podrobněji hájil ve svém díle *Kritika právní odpovědnosti*² a která odmítá „odpovědnost“ jako právní pojem a na místo něj razí pojem „závázanosti“, vysvětluje, že v případě právnických osob je nejvhodnější mluvit o delegované závázanosti – právnické osoby mohou být zavázané pouze delegovaně za delikty jiných osob, jimiž v konečném důsledku musejí být lidé, nikoliv být individuálně odpovědné či zavázané za své vlastní činy. V hlavním příspěvku tohoto bloku teze uvedené kapitoly i knihy kriticky analyzoval soudce Obvodního soudu pro Prahu 4 *Mgr. Pavel Pražák*, který podrobně hájil stávající koncepci právní odpovědnosti tak, jak je chápána domácí teorií a praxí. Na to svými diskuzními příspěvky navázali *JUDr. Barbora Grambličková, Ph.D. LL.M.*, a *JUDr. Peter Lukáčka, Ph.D.*, oba z Právnické fakulty Univerzity Komenského v Bratislavě, kteří se věnovali otázce společensky zodpovědného podnikání (koncept *Corporate Social Responsibility*) a jeho dopadů na odpovědnost statutára, a dále *JUDr. Ing. Jan Broulík, LL.M., Ph.D.*, který analyzoval koncept *vicarious liability* z hlediska ekonomické teorie práva.

² Viz JANEČEK, V. *Kritika právní odpovědnosti*. Praha: Wolters Kluwer, 2017.

Závěrečné slovo pronesl *doc. Beran*, který poděkoval spoluorganizátorům konference, zejména *JUDr. Ondřejkovi* a *JUDr. Žák Krzyžankové*, jakož i studentům, kteří se na organizaci podíleli, a uvedl, že ač téma konference skýtalo více než dost diskuzních témat, její průběh ukázal možnost vést o těchto tématech racionální debatu a argumentaci. S tímto závěrečným konstatováním se lze plně ztotožnit. Konference přitom vytvořila široký prostor pro tuto racionální debatu a argumentaci i díky svému originálně zvolenému formátu, který zajistil tematickou sevřenost, dostatek časového prostoru pro vedení diskuze a zároveň připravenost řečníků na tuto diskuzi díky předchozímu vymezení „hřiště“ obsahem rozebíraných kapitol monografie. Drobnou nevýhodou zvoleného formátu je pochopitelně skutečnost, že ti, kdo se konference nezúčastnili, již nebudou mít možnost „dohnat“ to, co zameškali, četbou sborníku. Je však nepochybné, že zúčastnivší se odborníci zúročí inspiraci z diskuze v jiných budoucích textech a konference tak nezůstane pro vědeckou komunitu bez dalších výstupů.

Jan Chmel*

Fórum o rozvoji Tibetu. Lhasa, 14. června 2019

Fórum o rozvoji Tibetu pořádá každoročně Státní rada (vláda) ČLR ve spolupráci s lidovou vládou autonomní oblasti ČLR Tibet. Letošní fórum mělo mimořádný význam. Jak konstatoval prezident ČLR *Si Ťin-pching* ve svém dopise, který byl přečten při slavnostním zahájení fóra, konalo se v roce 70. výročí založení ČLR. Náměstek ministra vlády ČLR *Ťian Ťien-kuo*, v této souvislosti zdůraznil význam Tibetu v projektu *Pás a cesta*, neboli Nová Hedvábná cesta. Letošního fóra se zúčastnilo 69 zahraničních hostů z 35 zemí. Českou republiku zastupoval autor této zprávy. Předseda Stálého výboru KS Číny autonomní oblasti Tibet *Peng Šu* ovšem připomněl ještě jedno výročí – 60. výročí „zahájení demokratických reforem v Tibetu“. Ano to, které u nás spojujeme s potlačením povstání ve Lhasa a které je předmětem značné kritiky. Čínští účastníci události roku 1959 nejen nezastírali, ale nazývali je jako „*Velký skok¹ v demokratizaci tibetské společnosti*“. Číňané totiž rok 1959 spojují s počátkem ochrany tibetského kulturního dědictví a národních zvláštostí.

Různost evropského a čínského pohledu na Tibet demonstroval *prof. Albert Ettinger* z Lucemburska. Historie čínsko-tibetských vztahů je dlouhá a složitá. Obě země spojil především buddhismus, který se začal šířit po Hedvábné cestě hned od jejího otevření v 1. století po Kr.² Čína a Tibet svedla do jednoho státního útvaru mongolská říše ve 13. století. Autor této zprávy by k tomu dodal, že tibetskou odnož buddhismu – lámaismus³ si mongolští okupanti Číny vzali v letech 1297–1367 za oficiální ideologii, jíž chtěli nahra-

* Mgr. Jan Chmel, Právnická fakulta Univerzity Karlovy. E-mail: janchmel@gmail.com.

¹ Ve zjevné narážce na politiku čínského vedení z téže doby směřující k modernizaci čínské společnosti.

² Podrobněji srov. TOMÁŠEK, M. Setkání římského práva s právem staré Číny. *Právněhistorické studie*. 2019, č. 49/2 (v tisku).

³ Od slova „láma“ – mnich vyššího svěcení, učitel.